

Катерина Васильєва
ВСП «Одеський технічний фаховий коледж ОНАХТ»
м. Одеса

**«ОДНОРИМКИ: СЛОВНИК ОМОНІМІВ ТА СХОЖОСЛОВІВ» –
ОРИГІНАЛЬНИЙ МОВОЗНАВЧО-ПОЕТИЧНИЙ СЛОВНИК**

Явище омонімії впродовж багатьох років привертає до себе увагу українських і зарубіжних мовознавців, серед яких В. Виноградов, Л. Булаховський, В. Абаєв, Р. Будагов, О. Ахманова, Є. Галкіна-Федорук, І. Олійник, Л. Новиков, А. Критенко, Г. Мукан, М. Кочерган, Л. Лисиченко, Л. Малаховський, Г. Кузьменко, В. Кононенко, Л. Солдатова, А. Головня та ін. Погляди на омонімію до сих пір залишаються суперечливими, адже це складне й унікальне явище. Так, О. Реформатський, Л. Новиков, Л. Малаховський, Ю. Карпенко, А. Коваль, О. Волох та інші вважають омонімію негативним явищем, що сповільнює й утруднює процес спілкування, стає на заваді розумінню змісту висловленого. Не розглядають омонімію як негативне явище Ф. Маулер, Р. Будагов, Л. Булаховський, Р. Османова. Ф. Маулер стверджує,

що омонімія сприяє компактності мовної системи, є засобом економії мовних ресурсів [3].

В українському мовознавстві кількість словників омонімів є незначною, серед них «Словник омонімів української мови» (1996) О. Демської, І. Кульчицького (зібрано понад 6 тисяч лексичних та лексико-граматичних омонімічних лексем, відсутні омографи та омофони), «Словник російсько-українських міжмовних омонімів» (1997) М. Кочергана (зіставлено характеристику семантики тих слів української та російської мов, що повністю або частково збігаються за формою, але відрізняються за змістом), «Українсько-польський словник міжмовних омонімів і паронімів» (2008) І. Кононенко, О. Співака (наведено лексичні та граматичні характеристики слів і фразеологізмів, що мають в обох мовах однакове або схоже звучання, але різне значення).

Об'єктом нашого дослідження стала праця О. Різників «Одноримки: словник омонімів та схожословів», яка відрізняється від інших словників оригінальним і творчим підходом автора, поетичністю поданого матеріалу. Про його книгу писали М. Жулинський, Л. Ісаєнко, М. Черкасов та інші, але вона не ставала об'єктом спеціального дослідження і ще потребує гідного поцінування. Цим і зумовлена актуальність нашої дослідження. Мета дослідження – проаналізувати словник омонімів та схожословів, з'ясувати його значення у вивченні української мови, оцінити новаторство автора.

Про свою працю О. Різників пише, що це «словник омонімів та омонімічних форм – схожих слів, слів-близнят, слів «обоє рябє» за вимовою та написанням, але відмінних за значенням» [5, с. 2]. Одноримки – віршики-мініатюри з омонімічними римами. Назву «одноримка» О. Різників вважає кращою, раціональнішою, зрозумілішою, ніж тавторима чи тавтологічна рима. І в «Словнику літературознавчих термінів» В. Лесина й О. Пулинця, і в «Літературознавчому словнику-довіднику» Р. Гром'яка, Ю. Коваліва, В. Теремка тавтологічна рима — «римування одного і того самого слова, що не трактується як вада віршованого мовлення» [4, с. 409; 2, с. 655].

У статті «Схожослови в українській літературі», яку О. Різників назвав спробою огляду, зазначає, що «дуже і дуже мало використовують поети наші омонімів та омоформ у традиційній поезії», деякі зустрічаємо у Т. Шевченка, Б. Глібова, Лесі Українки, П. Тичини, М. Драй-Хмари, Ю. Клена, В. Стуса, М. Вінграновського, І. Драча, І. Світличного, П. Осадчука, Б. Кравціва, В. Мороза, Д. Шупти, О. Олійниківа, Н. Мовчан-Карпусь, В. Дзюби, М. Суховецького, Л. Костенко, Є. Плужника, В. Сосюра, Д. Павличко та інших.

У доробку поета й вченого емігранта Богдана Кравціва (1904–1975) є збірка «Тавторими (сентенції і сатири)», де вміщено 209 двовіршів з суцільним омонімічним римуванням: «Привикнув ти блудити серед бурі, / В погоду бачив тільки барви бурі»; «Вливається життя — за роком рік — / У ринь нестримних повноводних рік» [5, с. 395].

У словнику омонімів та схожословів О. Різників навів 3003 одноримки, під час своєї роботи користувався академічним одинадцятитомним «Словником української мови» (1970-1980), лексичні омоніми подає з цифровими позначками з цього словника, що допомагають відрізнити вірші з лексичними омонімами від віршів з полісемантичними словами, омоформами.

Словник О. Різниківа – багатий на різні види омонімів, серед лексичних омонімів автор подає іменники («Паровозів стрілась парал – і змішалась їхня пара2»; «Несеться до моря козацька із веслами чайка2, / тривожно кигиче, над нею літаючи, чайка1»), прикметники («Еней був парубок моторний...» / Був човен в нього не моторний»; «В поезії багатство строфічне і тропічне2 / нагадує розмаїття фауни тропічне1»), дієслова («Даремно перед ворогом пасує – / йому поразка зовсім не пасує!»), дієприкметники («Тин залізний, із прутиків зварений1, / хата чиста, постіль біла, борщик зварений2»), оригінальними є одноримки з омонімічними прислівниками, займенниками, службовими частинами мови та вигуками:

Я К

«Наш зоопарк уже багатий, як3 сполучн.
саванни Африки. Є зебра, зубр і як1...» іменник

Учений, це почувши, крикнув: «Як4 ? частка
У вас є як?! Дістали його як2?» прислівник [5, с. 373].
Є одноримки з багатьма лексичними значеннями, серед них:

С Т А Н

Ні душевний твій стан3, ні тоненький твій стан1
не пасують заводу, де твій заготовочний стан4.
Кинь завод! Йди-но ліпше у тракторний стан2,
в своє рідне село, у селянський свій стан3 [5, с. 302].

Окрім омонімічних слів у словнику є одноримки з полісемантичними словами, значення яких, на відміну від омонімічних, певним чином пов'язане з первинним, є похідним від нього: «Від захвату засяяв Гриця вид: / який чудовий із Говерли вид!»; «Спортсмен уміє веслами гребти, / а чи спроможний граблями гребти?».

Численними в словнику є одноримки-дистихи з омоформами: «Вперед, вперед! До світлої мети! / В ім'я мети з життя сміття мети!»; «Вздовж дівочих чорних брів / у очей безодню брів»; «Плачём за хвилю радості плачу / аж захлинаюсь від плачу»; «Сьогоднішня почесна варта / подяк, похвал і премій варта»; «Люди, що люблять народні пісні, / ніколи не будуть нудні і пісні»; «Народе, не мовчи, повстань! / Хоч сотні вже було повстань». Не забув автор і про омофони, що при однаковій вимові мають різне написання: «До бурі звернувшись, скажи: буре, вий! / І зразу ж почнеться страшний буревій»; «З літ малих, відроду / вона відірвана від роду»; «Ось вам водограй, / Грай, водо, грай!»; «При всякій умові / кохаймось у мові».

Наводить О. Різників у словнику омографи, що при однаковому написанні мають різну вимову: «Гори стали віщати, голоси – вищати»; «Вража сила вража»; «Він смикнувся від образи: це не образи, це образі!»; «У русі опору знайшов собі опору»; «З давніх-давен, із прапори / нас надихають прапорі».

Багато одноримок, у яких поєднуються різні види омонімів, своєрідні діади, серед них лексичні омоніми й омоформи («Кінь був красивий в галопі, в рисі. / Була жорстокість в очах у рисі. / Печаль лежала на кожній рисі»), лексичні омоніми й омографи («Парі держу – їм жити в парі!» – / кричав Сергій в гарячій парі»), омоформи й омофони («Ця опіка... Що мене він опіка – / мою душу, ніби жаром,

опіка»). Є й тріади, серед яких омографи, омоформи, омофони («У дівчат Русі голівки рúсі / і чарівність є у кожному русі»).

Омофони та омографи автор відділяв від лексичних омонімів та омоформ двома абзацами, назвав їх «словогряями». Серед них трапляються схожі-співзвучні слова, у результаті поєднання яких виходили скоромовки, каламбури, дотепи, примовки, «нісенітели», побудовані на алітерації та какофонії: «Гріш за шага не гірш»; «Йдеш довго ти / вздовж довготу́»; «Йшов загін за гоном гін»; «Малá ла́ма ло́ма ламá»; «Прикрій цю прі́кру прі́крість»; «Ніжна сніжність ніжно сніжить»; «Судів без с́уддів, сидів без судів...»; «Тварини травлять трупи травин, / травини травлять трупи тварин»; «О, цей тиран тиранів тиранив! / Тирана – ти ранив?».

Ще однією «цікавинкою» у словнику є омовірші або одновірші – «ті самі склади, але вимовлені, згруповані інакше, ніж у попередньому рядочку» [5, с. 16]: «Яка була зустріч! / Яка була з уст річ!»; «Та чиє це життя? / Та чи є це життя?»; «Тягу дав. / Тяг удав».

М. Жулинський пише про неймовірний талант О. Різників грати звуками: «Хто може в українській словесності зрівнятися із Вами в дивовижному дарі гри словами, гри звуками, гри омонімами, омонімічними формами». Наголошує, що «за цими «одноримками» годилося б дітей у школах навчати рідної мови. Навчати грою в словосхожості. Та й для дошкільнят, передусім для дошкільнят! – фонетична гра звуками була б розкішною забавою, приємною вправою для читання» [1, с. 4].

Поетичність віршів-одноримок досягається завдяки вживанню художніх засобів (епітетів, порівнянь, метафор, іронії), певній фоніці (алітерації, евфонії, какофонії), інтонації, ритму, образному зображенню, відповідній лексиці (вживання фразеологізмів, історизмів). Одноримність у таких віршах підсилює їх милозвучність, емоційність, виразність, створює ефект звукової цілісності.

У явищі омонімії О. Різників знаходить і чарівність, і немічність, вважає ідентичні слова, з одного боку, таємничими, загадковими, містичними, а з іншого – ненормальними, адже вони дивують, пантеличать, ошелешують.

Автор піклувався і про певний зміст одноримок, незважаючи на обмеженість омонімічною римою, за змістовим наповненням і емоційним забарвленням вони різноманітні: серйозні й повчальні, політичні й патріотичні, гумористичні й іронічні, ліричні й мелодійні, ніжні й чуттєві.

Словник О. Різників є унікальним у своєму роді, вартий уваги науковців, вчителів-словесників, потребує подальшого ґрунтовного дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жулинський М. Дорогий друже Олексо! Лист академіка Миколи Жулинського до дисидента Олекси Різникова [Текст] / М. Жулинський // Літературна Україна. – 2020. – 1 лют. (№ 3/4). – С. 4.

2. Літературознавчий словник-довідник / [за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка]. – 2-ге вид. – Київ : Академія, 2007. – 752 с.

3. Маулер Ф.И. Грамматическая омонимия в современном английском языке / Ф. И. Маулер; Отв.ред. Т. А. Гуриев. – Ростов-на-Дону, 1983. – 136 с.

4. Словник літературознавчих термінів / В. М. Лесин, О. С. Пулинець. – 3-тє вид. перероб. і доп. – К. : Радянська школа. 1971. – 485 с.

5. Різниченко О. Одноримки : словник омонімів та схожословів / Олекса Різниченко. – Одеса : Друк, 2001. – 408 с.